

דבר העורך (מורחב)

היה זה לפני כחמש עשרה שנה, עת השתתפתי בסדרה של מפגשים בין דתיים ובין שאינם דתיים, אנשי שמאל ואנשי ימין. פנה אליי אחד העמיתים, המזוהה עם השמאל הישראלי: "מדוע אתם עוסקים רק בארץ ישראל ולא בנושאים חברתיים?" שאל. לא נשארתי חייב ומייד עניתי: "אל מי שבכל חודש מוציא עשירית ממשכורתו לצורכי צדקה אתה בא בטענה כזאת?!" הוא לא התבלבל והטיח בי: "אתם נהדרים בעשיית חסד ברמה האישית, אבל למה אתם שותקים בכל הנוגע לרמה הלאומית? למה כאן יש לכם מה לומר על חוץ וביטחון ואינכם אומרים דבר על חברה ועל כלכלה?" לשאלה זו לא ציפיתי, ונותרתי מהרהר. מה יש לתורה לומר על נושאים חברתיים? האם השקפתה קומוניסטית או סוציאליסטית? – לא בדיוק. האם היא קפיטליסטית? – גם כן לא. אז מה כן?...

אכן, דובריו של הציבור שומר התורה נאלמים בכל הנוגע לשאלה החברתית. עשייה חברתית – יש ויש, ולא רק ברמה של חסד פרטי וקהילתי אלא גם בתחומים מגוונים של חקיקה חברתית, אולם משנה סדורה ורהוטה חסרה עד מאוד. קול אחד בלב נוטה להזדהות עם כל יוזמה חברתית הבאה לתת מענה למצוקות אנוש. ולעומתו קול שני נוטה להזדהות דווקא עם תפיסות כלכליות של שוק חופשי. ואנו, אנה אנו באים? כדי להשמיע קול יהודי צלול וברור, יש צורך ללמוד את הנושא מראשיתו. עלינו להבין מיסודן את התפיסות המנסרות בחללו של עולם ולהעמיק בתורה שבכתב ושבעל-פה, בהלכה ובאגדה, בפרשנות ובהגות, כדי לחלץ מתוכן את השקפת עולמה של היהדות, את ערכי היסוד שנוכח יהיה לבסס עליהם תפיסה חברתית וכלכלית יהודית.

כדי לדון בכך, נציג כאן זו מול זו שתי תפיסות עולם: 'אינדיבידואליזם' – הרואה את החברה כאוסף מקרי של פרטים, מול 'אורגניזם' – הרואה את החברה כישות חיה הכוללת בתוכה פרטים הקשורים זה לזה בקשר של חיים כמו האיברים והתאים בגופו של בעל החיים.

הפיזיקאי יכול לראות בחומר בעיקר את ה'אטום', הבודד, ולעומת זאת הוא יכול להתמקד בחלקיק המורכב יותר – ה'מולקולה', המורכבת מאטומים שונים ויוצרת מהם חומר חדש. חוקר בעלי החיים יכול לראות אותם כ'עדר', שהוא אוסף פרטים חסרי זהות ייחודית, אולם על פי רוב הוא יגלה 'להקה', בה לכל פרט יש תפקיד ייחודי. וכך גם ניתן להתבונן בחברה האנושית: כאוסף של אינדיבידואלים או בתור ישות אורגנית.

אם המבט ממוקד באינדיבידואלים שיש להסדיר את היחסים ביניהם באופן הוגן כדי שלא יחיו במצב בו "איש את רעהו חיים בלעו" – הרי הערך המכונן את המוסר החברתי הוא ה'שוויון'. אולם אם נמקד את המבט באורגניזם החברתי, נמצא כי הערך המכונן הוא ערך ה'אחוה'. ערך השוויון מתאים ליחסים בין-אישיים הנושאים אופי של 'חֹזֶה', בעוד ערך האחוה מתאים ליחסים הנושאים אופי של 'בְּרִית'. מכאן נובע הבדל בולט בתפיסת המדינה, אם היא תדגיש את ה'אזרחות' ותראה את עצמה כ'מדינת כל אזרחיה' או את ה'לאומיות', ותראה את עצמה ככלי הביטוי הפוליטי של האומה.

השפה שהשיח בין אינדיבידואלים שווים מתנהל בה נוטה להיות שפה משפטית ומנוכרת שבמרכזה עומדות ה'זכויות' של שני הצדדים, בעוד שבמערכת אורגנית השיח הוא בעל אופי דיאלוגי ואנושי שבמרכזו עומדת ה'אחריות' ההדדית. ה'אחריות' מורכבת בעצם משני מושגים: האחד הוא מושג האחוה עצמו, היוצר תודעה של 'אחיות', והשני הוא המכיר בכך שאף שהזולת אינו נושא תמיד זכויות הניתנות לתביעה, ראוי הוא לכך שיתמלאו צרכיו ומשאלותיו, ממנו נגזרת 'ראויות'. שני מושגים אלו הם היוצרים את תודעת ה'אחריות'. השיח הממוקד ב'זכויות' הניתנות לתביעה מטיל על נשוא התביעה 'חובה' מקבילה, הכופה את עצמה על האדם מבחוח, בעוד השיח הממוקד ב'אחריות' יוצר בצד השני תחושה עדינה של 'מחויבות' הבאה אליו מבפנים.

האדם המרוכז באינדיבידואליות שלו מדגיש מאוד את הצורך שלו ב'חירות' וב'אותנטיות' המביאה לידי ביטוי את ייחודיותו. ולעומתו, תפיסת העולם האורגנית מדגישה הרבה יותר את הצורך ב'שייכות' המדגישה יותר את 'תפקידו'. מתוך כך מדגישה התפיסה האינדיבידואליסטית את הצרכים האישיים של הפרט, בו בזמן שהתפיסה האורגנית תדגיש יותר את משמעות החיים ואת הערכים שהם מממשים למען הכלל.

ומכאן באות שתי תפיסות ביחס לאידיאל העומד במרכזו השאיפות של הקשר הזוגי. האינדיבידואליזם ישים במרכז את החוויה הרומנטית, שהיא חוויה אישית הנותנת משמעות קיומית לאדם המאוהב בעזרתו

של האהוב. ואילו התפיסה האורגנית תשים במרכז החוויה הזוגית את התודעה המשותפת של 'אנחנו', כשותפי ברית [את הרעיון הזה אנו מיישמים בסדרת הסדנאות לחיזוק הקשר הזוגי – 'טיפת דבש'] בסופו של דבר, לא נכון לחתור להכרעה חדה בין שתי מערכות המושגים, שכן יש נקודה משמעותית של אמת גם בתפיסת העולם האינדיבידואליסטית ובערכים הנגזרים ממנה. חברה בריאה היא חברה שבה יש מקום של כבוד ל'אני', לצדו יש מקום שאינו פחות בערכו ל'אתה'. מתוך כך יכול ה'אני' להתרחב עד לתודעה עמוקה של 'אנחנו' – שאינו מבטל את ה'אני' וה'אתה' אלא מעצים אותם בכך שהוא נותן לכל אחד מהם משמעות גדולה בהרבה.

לנגד עינינו עומדים דברי מרן הרב קוק זצ"ל (אורות הקודש א, מח, פרק לב):

בציבור, התכונה המבדילה את הפרטים, המחטבת את האינדיבידואליות, והמאחדת ומשווה את הכול באיכות ציבוריותה – אלה שני כוחות, איתנים, וסותרים. מכים הם את כוח קווייהם זה על זה, גלי ים אורותיהם בוטשים זה בזה. במקום שהגדולה היצירתית יוצאה עד כדי התמזגות עצמית של התוכנים הסותרים מצד צמצומי הכלים הסובייקטיביים, שמה מתגלה אור הברכה העליונה. נפלא הוא כוחן של ישראל באיחוד זה של ההתפרדות האינדיבידואלית עם החטיבות האחדותיות...

שתי תפיסות אלה – האינדיבידואלית והאורגנית – עומדות בתשתית הדיון על המדיניות הכלכלית והחברתית, לה מוקדש ספר זה. מצד אחד עומד הסוציאליזם, המדגיש את ערך השוויון, ומבט מעמיק מזהה גם אותו עם תפיסת עולם אינדיבידואליסטית. מצד שני עומד הקפיטליזם, המדגיש את ערך החירות. מצד שלישי עומדת התפיסה היהודית, הנמצאת בתווך בין שתי התפיסות הללו תוך שהיא חולקת על שתיהן. ומתוך כך היא מדגישה את ערך האחוה כערך המרכזי העומד בתשתית של המוסר החברתי. השקפת עולם זו חורזת את ארבעת המאמרים בספר הזה, ותפילתנו כי יעשירו את השיח התורני והציבורי בישראל.

שני המאמרים הראשונים דנים ביחס שבין חובתו של הפרט לבין חובתה של המדינה בכל הנוגע לצדקה.

שני המאמרים הבאים מבקשים להציג תפיסה חברתית-כלכלית סדורה, דרך עיון בדבריהם של שניים מגדולי הוגי הדעות של היהדות: המהר"ל והרב קוק. אמנם שניהם לא הציגו משנה מגובשת בנושאי חברה וכלכלה, אבל משלל אמירות שהניחו לפנינו אפשר ליצור פסיפס מרהיב היוצר תמונה שלמה של משנה חברתית רלוונטית לימינו אלה.

כדי להמחיש את חשיבותו של העיסוק בנושאים אלו, נצטט בהרחבה שני עמודים מתוך ספרה של פאראנאק מרגוליס, 'היוצאים' (העוסק בתופעת הבנים והבנות למשפחות דתיות היוצאים מעולם האמונה והמצוות), הוצאת סלע-מאיר, אשקלון תשע"ז, עמ' 218-216:

כמו כן, טיבו של החזון הלאומי שלנו מעורפל מאוד. נדמה שאין נתיב ברור שעלינו להתקדם בו כדי להגשים חזון לאומי כלשהו או לפתור את בעיותינו הלאומיות. הרב [בערל] ויין רואה בכך אחת הסיבות העיקריות לעזיבת היהדות כיום:

במידה רבה אני חושב שאחת הבעיות הגדולות שניצבות בפני היהדות האורתודוקסית היא העובדה שהיא לא מבטיחה שום דבר. והיא צריכה להבטיח משהו. אולי היא מציעה משהו לאדם היחיד. כלומר, בואי נגיד שמחר כולם יצביעו למפלגות האורתודוקסיות. מה יהיה המצע שלהן? מה אנחנו מתכוונים לעשות? אין לנו מושג.

בתורה [יש רעיונות], אבל מישהו צריך לבטא אותם. מהי העמדה שלנו לגבי איגודים מקצועיים? מהי העמדה שלנו לגבי השכבה הענייה ביותר בחברה? לגבי הערבים? לגבי משהו? כך שכרגע העמדה היא: צריך לקיים תורה ומצוות. אבל קיום תורה ומצוות הוא לא מדיניות חוץ, והוא גם לא מדיניות פנים. אנחנו לא מבטיחים שום דבר לאף אחד... אנחנו לא אומרים שאנחנו מתכוונים לתקן את העולם, אנחנו לא אומרים דברים כאלה למרות שהם חלק מהמורשת שלנו, למרות שהם חלק מהתורה. אנחנו לא נותנים לזה ביטוי. יכול להיות שהסיבה שאנחנו לא עושים את זה היא שאנחנו נמצאים תחת מתקפה זמן רב כל כך; היינו מיעוט בתוך מיעוט, כך שלא יכולנו להרשות לעצמנו לחלום חלומות גדולים. אבל אני חושב שאם לא נותנים ביטוי לחלומות גדולים, אנחנו גוזרים על עצמנו להישאר מיעוט.

כל עוד איננו מטפלים בנושאים הללו אנחנו מזניחים את היסוד הלאומי ביהדות, שביכולתו לנסוך בנו כוח רב. חמור מכך, כל עוד איננו עומדים על חשיבותם של החיים בישראל, סוף-סוף כעם מאוחד במולדתו, איננו יכולים אפילו להכין את הקרקע לבירור הפרטים הנוגעים לחיים לאומיים. בלעדיהם, ילדינו עלולים לעזוב את הדת. עלינו להתמקד ביעדים האוניברסליים של היהדות, בהענקת משמעות ומחויבות, ועלינו לראות בעם היהודי ובשיבתו לארץ אמצעים חיוניים להשגתם. כאשר הדבר יעלה בידינו, נדע שטווינו מארג מהודק הכולל את היחיד, את העם ואת העולם – מארג המאפשר ליהדות להיות יעילה, משמעותית ומעוררת השראה יותר משהייתה אלמלא כן.

זהו פרי ביכורים של מרכז 'אחוה' למדיניות חברתית יהודית. תפלתנו כי יצמיח מתוכו פרי הילולים, שיהווה נדבך נוסף בעיצוב דמותה של מדינת ישראל כמדינתו של עם ישראל בארץ ישראל על פי תורת ישראל.

עזריאל אריאל